

I 189, 359

Бібліотека „Нового Часу“ ч. 26.

Микола Голубець.

Слідами Хмельницького
по
Л Ъ В О В І.

Л Ъ В І В,
Друкарня Ставропигійського Інституту.
1928.

I 189.359

1947 K. 185 / 11285

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001009999648

Хмельницький і Хмельниччина, це одна з найпопулярніших тем нашої й чужої, головно ж польської та російської історіографії, а все ж таки важко сказати, щоб так Хмельницький, як утворена його генієм епоха найшли у цій історіографії повне й об'єктивне освітлення.

Я поминаю сторонництво польських жерел й опрацювань. Від суддів, безпосередньо заангажованих в процесі — важко вимагати об'єктивности. Я хочу тільки підчеркнути, що в нашій, українській умовості — постать Хмельницького зарисована надто уже непевно, імпресіоністично. Пошкодив об'єктивній оцінці Хмельницького Шевченко, який з досадністю Придніпрянця осудив і пересудив концепцію українсько - московської федерації Хмельницького. Не поміг йому й Костомарів, що в єдиній, до тепер, науковій монографії великого гетьмана, поневолі піддавався гіпнотичній силі сторонничих, польських жерел. Липинський, Томашівський, Грушевський, Крип'якевич, дали цінні причинки і аналізу поодиноких моментів воєнно - стратегічної і політичної творчості Хмельницького, але покищо ні один з тих українських дослідників не здобувся на синтезу, яка наблизила б великого гетьмана до сучасної української умовості.

Хвилево стоїть у нас діло з Хмельницьким так, що для нас, для популярних просвітянських рофератів існує Хмельницький, як великий Бо-

гом даний гетьман, стратег і законодавець, мало не династичний суверен України, а для „науки“ існує Хмельницький як безвільна іграшка обставин, щасливець, винесений на кипучих хвилях подій до вершин, про які він не мріяв, а в зустрічі з переростаючою його дійсністю, подавався в зад, ховався в себе й шукав за фірточками й стежечками до компромісів.

Є отже двох різних Хмельницьких тоді, коли в дійсності був тільки один Хмельницький, хоча його суцільного, синтетичного портрету не змалювала ще нам історіографія.

З анекдоти про „привату“ Хмельницького, який нібито пірвав проти польської річи посполитої ізза власної кривди, виросла згодом так само вузькозора легенда про „соціяльну революцію“ — бунт мільонів, які „крім того“ боролися ще в обороні своєї „православної віри“. Все те одначе є правдою настільки, наскільки особиста моральна чи матеріяльна кривда, соціяльна нерівність чи релігійна нетерпимість є складовими житєвих умов збірної індивідуальности, якою в тій чи иньшій формі є нація.

Хмельниччина не була в дійсности ані домашньою війною, яких стільки пережила польська річпосполита, ані соціяльною революцією, вона була визвольним рухом української нації і тільки так на неї глянувши, не робитимем помилок і в оцінюванні самого Хмельницького, який не був героєм котроїсь з українських клас, але став викладником ідеології цілої нації.

Пірвав до акції мільйони, казав боротися і гинути соткам тисяч людей в числі яких була стара,

боярська шляхта, козацтво, міщанство, інтелігенція і закріпощене селянство — чи могла їх всіх пірвати до самопожертви иньша ідея крім національної?

Як творча, виїмкова індивідуальність здійсмається Хмельницький високо понад голови сучасників, своєю появою очеркує нову епоху в історії Східної Європи, а коли б ми все таки хотіли шукати когось, кого б ми могли поставити під міру Хмельницькому, то з його сучасників могли б назвати хіба лорд-протектора англійської республіки Кромвеля, а з наслідників — Наполеона. З Кромвелем споріднюють Хмельницького не тільки біографічні аналогії і певні риси диктаторської владної природи, однак їх навіть трагізм їх династичних замислів: обидва полишили по собі синів — один Юрка, другий Річарда, обидвом їм заєвнили наслідство суверенів і обидва виявилися недотепами, не під міру батькам. Кромвель послав свого короля Карла І на шафот, Хмельницький міг це зробити під Зборовом, але не зробив, бо — це була якраз ріжниця характерів цих двох велитнів - сучасників.

Наполеон дорівнює Хмельницькому як стратег, але цікаво було б бачити Наполеона в умовах кипучого вулькану розбіжних пристрастей та інтересів мас, над яким всевладно володів Богом Даний. Наполеон явився на горизонті Франції з хвилию, коли нігілізм революції загнався в глухий кут абсурду, щоб реставрувати династичну традицію Бурбонів, піднесену до висот цісарства,

Хмельницький був сам творцем, а відтак сувереном визволеної стихії.

Позатим так Хмельницький як Кромвель і Наполеон були тільки кристалізацією історичної кінечности, яка не знає скоків ні переломів, а тільки безпереривну еволюцію, дарма, що не раз не двічі форми тої еволюції набірають цих грізних і, здавалося, непередбачених ходом подій, вибухів. Чи супроти цього можемо нині дивуватися, а навіть докоряти Хмельницькому, що піднявши в 1648 р. прапор національного повстання, старався не виходити поза вузькі межі і рами польської державности? Це був диктат історичної кінечности, але не вузькозорість і малодушність Хмельницького, який в даних умовах готов був вдоволитися формою — держави в державі.

Малодушними були його противники, що по перших, хоча дійсно катастрофальних, невдачах під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями, вирішили „відворот“, який на ділі перемінився в панічну втечу, що полишила Хмельницькому усю Польщу отвором. Після майже безопірного упадку Константинова, коли безмежні українські простори по ріку Случ (за виїмком Камянця Подільського) опинилися в руках гетьмана, прийшов час на припинення підбоїв та закріплення за собою її уладження здобутого.

Але може не так вимоги татарських союзників Хмельницького, що спізнившись не приймали участі в розгромі і добичі під Пилявцями і тому перли гетьмана до дальшого походу, як імператив воянної тактики — не дати противникови передишки для приготування протиакції,

заставили козацькі і татарські полки піти далі на Захід.

2-го жовтня 1648 р. впав Збараж — гніздо Яреми Вишневецького, 3-го жовтня піддався без бою брідський замок. Відсіля уже вела пряма дорога на Львів, в напрямі якого тікали недобитки і начальники розгромленої під Пилявцями польської армії.

Тактичний маневр, а не політика завоювання галицької столиці і прилучення її до визволеної вже України, був причиною до першої облоги Львова, яка розбудила, а відтак гірко розчарувала сподівання львівських Українців на визволення, полишаючи відтак історикам тяжку загадку до розв'язання: чому Хмельницький, маючи силу опанувати Львів, тратив час на переговори, щоб відтак відступити, задоволившись смішно - малою, миб сказали — „символічною“ контрибуцією?

Як не як, а ми мусимо погодитися з фактом, що похід Хмельницького на Львів був тільки маневром, а коли ні, то тільки демонстраційним зголошенням історичних прав Великої України до галицької столиці і.. на жаль нічим більше.

Хмельницький був занадто далекозорим політиком і не менше передбачуючим стратегом, щоби в умовах 1648 року думати про тривале заняття Львова. Що не думали так, ані львівські Поляки, які рішили боронити Львова до впаду, ані львівські Українці, що з нараженням маєтків, життя і здоровля об'явили свої симпатії до Хмельницького, це иньша, незалежна від замірів Хмельницького справа.

Не в нашу річку резструвати барометр львівських настроїв, що здіймалися до вершин істерії з кожною хвилиною, яка наближувала Хмельницького до Львова. Все, що мало нечисту совість, а могло і мало для цього матеріальні засоби — тікало з Львова, решта рішилася боронити міста тим більше, що десятки тисяч розгромленого під Пилявцями польського війська наповнили вулиці Львова, а навіть Ярема Вишневецький, якого окликано у Львові коронним гетьманом, обіцяв організувати і вести оборону міста, хай воно тільки зложить потрібні суми на вивінування війська. Таке рішення запало на весняній нараді в костелі Бернардинів дня 28-го вересня, а кілька днів згодом зібрало місто около півтори мільона золотих на домагання Вишневецького. Яке одначе розчарування запанувало у Львові, коли Вишневецький, одержавши відомости про козацько-татарські стежі під Миклашевом, дня 5-го жовтня утік з міста разом з військом і, що найважливіше, з грішми! В місті лишився тільки один бовбий чоловік генерал Арцішевскі, але цей, на одній з чергових нарад заявив, що Львова не дасться оборонити і краще привитати Хмельницького хлібом-сіллю... Одначе підбехтані латинським духовенством міщани не послушали його рад. Рішили боронити міста, до речучи Арцішевському провід. Одначе він для консеквенції відмовився від цього, залишивши за собою голос фахового дорадника при боці коменданта оборони, яким став львівський бурмістр Гросваєр.

В самій річці місто було не до оборонення, а коли воно все таки вийшло ціло з біди, то

тільки дякуючи замірам і замислам Хмельницького, який припинював наступи в моментах, коли вони поважно місту загрожували і не посувався далі поза демонстраційні маневри. Поляки, які не могли знати про замір Хмельницького, приписали спасення міста чудові св. Яна з Дуклі, й щойно пізніше історики і хроністи утворили міт про хоробрість оборонців Львова.

Щоб одначе піти слідами Хмельницького по Львові, мусимо уявити собі тогочасну топографію Львова тим більше, що розріст міста за австрійських часів, змінив її до непізнання. Вистане коли глянемо оком на плян Львова з половини XVIII ідентичний з пляном міста часів Хмельницького і порівняємо його з сучасним.

Львів часів Хмельницького, це розмірно великий чотирикутник, замкнений подвійним муром, що біг більш-менш нинішніми вулицями — Підваллям, Скарбківською, Гетьманською та Собіського. Поза муром тяглися рови й вали, на яких місці є нині Губернаторські вали, Стрілецька площа, Гетьманські вали та Валова вулиця. Перед валами від заходу плила нині цілковито закрита Полтва, решту ровів наводнювали безіменні вже нині притоки. На мурах були башти та оборонні вежі, при чому до міста вело дві брами і дві „фурти“ — одні для кінних і возів, другі для піших. На перехрестю вулиць Собіського і Галицької стояла Галицька брама, по якій до нині збереглася назва Галицької вулиці не рідко званої „на Галицькій брамі“ так само як „на Краківській брамі“ зветься Краківська вулиця, на якій перехрестю з Скарбківською тутже за

Преображенською церквою, давніше — монастирем Тринітаріїв, стояла Краківська брама.

Звалася вона давніше „татарською“. Обидві брами, пробиті в подвійному мурі були теж подвійні, а єднали їх з валом зводжені мости, які підношено в небезпеці.

„Фурт“ було дві — одна „руська“ (porta ruthenica), „босацька“ (від сусідуючих з нею Кармелітів босих). Була вона на ліво від Успенської церкви і не мала оборонної вежі над собою. Друга фурта „єзуїтська“ зараз за плечима єзуїтського костела, вона мала вежу і вела до єзуїтських фільварків (нині Єзуїтський парк), а там на св. Юрську гору. В північно-західньому розі міських укріплень на місці нині промислового музею стояв т. зв. Нижній замок, в північно-східньому розі оборонний монастир Домініканів; „форверком“ полуднево-східнього рога був укріплений монастир Бернардивів, що хоч був поза мурами міста, єднався з міськими укріпленнями спільним валом і ровом. На полуднево-західньому розі була тільки башта — ріг той був більш забезпечений з природи — Полтва і її багна боронили тут приступу. Певну фортифікаційну ролю грали будівлі на валі в роді збереженої „Порохової башти“ проти нин. будинку Наук. Тов. ім. Шевченка, а далі монастир Кармелітів босих над Губернаторськими валами та монастир Кармелітів черевичкових, на розі нинішніх вулиць Ваторого і Кубалі.

Львівські передмістя, яких аж до часів Австрії було тільки два — старе краківське (первісна територія княжого Львова) і новіще Галицьке, не

були укріплені і при кожній „турбації“ першими падали жертвою. Часами нищив їх ворог, а нерідко міські стратегі підпалювали передміські дома та вирубували сади, щоби під їх охороною не посувався ворог за близько від панцир міських укріплень.

Над Краківським передмістям царював т. зв. Високий Замок (де нині курган люблинської унії) і хто заволодів ним, той був безспірним паном Львова. Подібну роль грала св. Юрська гора. Вона теж була ключем до міста.

Галицьке передмістя обороняв згаданий уже монастир Кармелітів черевикових, що сповняв роль „форверку“ Галицької брами,

Так представляється топографія львівських укріплень XVII в. одначе про їхню вартість говорив їх поганий стан та підготування залози. Обидва були більше як скромні — навіть оплакані і войовник того досвіду, що генерал Арцішевські не міг мати ілюзій що до можливости дати відпір військам Хмельницького. Що він мав рацію покаже хід облоги. Коло 300 фахових жовнірів і яких 3,000 принагідної, невихованої міліції, мало боронити мурів міста, про яких на праву ніхто не журився в часі мира, а в часі війни направляти їх не було вже як.

В вівторок 6-го жовтня почалася облога — як звичайно стежами. 7-го жовтня станув союзник Хмельницького Тугай Бей в Збоїських, відкіля післав двох селян до міста, щоби пригадати Сінявському, що полонений під Пилявцями був випущений на волю під словом, що сам дасть за себе окуп. Тугай Бей жадав окупу від Сіняв-

ского, а до міста не підіймав претенсій. Але ж Сінявського в місті давно вже не було, а місто все ж таки, сподіючись підмоги від Вишневецького, не схилилось до переговорів.

8-го жовтня наблизився до Львова сам Хмельницький. Його силвету мали нагоду побачити львовяне вечером того ж дня. В оточенні старшин виїхав він на т. зв. Вовчу Гору при покутській дорозі — при кінці нин. Зеленої вулиці більш менш на місці нин. забудовань міських водопроводів.

Рівночасно козацькі полеві гармати зайняли становище в околиці монастиря Павлинів, нин. церква Петра і Павла на території парку личаківського (Іловацького)

Ранком 9-го жовтня показалися в околиці нинішньої личаківської рогачки козаці полки, які завертаючи на південь, почали обсаджувати становищ здовж підміських горбів. Попереду їх, з ліва поближе галицького передмістя осаджувалися Татари під Тугай Беєм і Пирисагою. Середину заняли Волохи і задунайські Татари під проводом гетьманського братанича Захара Хмельницького. Перед правим крилом проти Високого Замку усталися Донські козаки. Прогалини поміж правильними військами виповнила козаця чернь і слабо узброєне селянство.

Уставка військ відбувалася в день, на очах переляканих оборонців Львова й нема сумніву, що весь той широко закровний, помпатичний маневр мав чисто демонстраційний характер. Коли б тоді Львів піддався, Хмельницький не сплювався в ньому ні днини, гонючи далі за го-

ловними польськими силами, які тимчасом готовились до контракції. Тимчасом львовяне, все ще надіючись на Вишневецького, станули в оборонне становище, з чого скористали в першу чергу провідники козацької черни Кривоніс і Головацький, які в супереч інтенціям гетьмана, спинювані й перешкоджувані в акції, почали облогу і наступ на Львів не демонстраційно, але поважно.

Тимчасом Хмельницький приступив до блокування міста.

Коли головна сила, ядро козацької армії таборувало постійно в Лисиничах, решта обступила місто довкола і стискаючи свій перстень почала втискатися до передмістя.

Головний натиск ішов з становищ під Скниловом через Сихівську дорогу й Шембекову гору (нин. Цитаделю) на Галицьку браму. Виконавцем наступу були не регулярні козачі війська, але чернь, що без пляну та недостачі в вишколі й узброєнню ішла без ваги, займаючи дім за домом, вулицю за вулицею, гонючи перед собою страх і паніку.

Дехто з козацької кінноти пішов „як доброволець“ з черню. Багато з поміж них загналося аж під Галицьку браму. Під нею навіть упало кількох найвідважніших, між ними Клим Лизогуб, прабатько відомого українського роду Лизогубів — похований на кладовищі Богоявленської церкви.

Заняття передмість нагнало львов'янам страху — вони були певні, що тепер жде їх генеральна атака і неминуча загибля. Але гетьман не

думав про це — противно, щоби обложеним не забракло води, той „жорстокий і варварський, кривавий гість“ як зовуть Хмельницького польські історики, обставляє правильними козаками рури міських водопроводів за містом, щоби їх „борони Боже“ не знищила більш радикальна й безоглядна чернь! Позатим навіть грабіж зайятих передмість не відбувалася гірше, в брутальніший спосіб як це кілька разів до року робили польські війська, вибираючи свої ославлені „стації“.

Паніка одначе в місті стала більшим ворогом Львова, аніж сам Хмельницький. Якийсь великий львівський стратег порадив львов'янам рятувати себе від здачі спаленням передмістя. Передмістя частинно погоріло, але погіршивши долю передміщан, воєнної ситуації ні в чому не змінило на краще. Хмельницький, що найвище здивувався, а козацтво, припускаючи, що спалення передмість було ділом передміщан, повернуло свою лють проти тих нещасливців, що шукали захисту в передміських костелах і монастирях — Бернадинів, Кармелітів, Марії Магдалини, Лазаря, св. Юра і в'решті на Високім Замку. Крім монастиря Бернадинів і Високого Замку, що ще якийсь час держався, уся решта костелів і монастирів впала тоді ж під напором спровокованого неоптрібною пожежею козацтва. Особливо кривавою була боротьба за монастир Кармелітів на розі нин. вулиць Баторого й Кубалі, в безпосередньому сусідстві Богоявленської церкви, що стояла на місці нинішнього публичного кльозету при вилеті вулиці Баторого на Панську (Піلسудського). Якийсь маляр Українець показав козакам перехід до мона-

стиря, в якому згинуло тоді коло 400 людей, між ними чимало козаків. Останніх поховано в брацькій могилі на кладовищі Богоявленської церкви там, де нині стоїть наріжна кам'яниця вул. Баторого й Фредри. Позатим здобуто тодіж св. Юрський монастир, в якому уладив собі квартиру провідник черни Головацький; Кривоніс мав свою квартиру на Тарнавці, де лікуючись від ран, одержаних під Константиновом, видавав прикази лежачи.

День 9-го жовтня минув спокійно, крім малих рухів в околиці Гицлівської гори і Галицької брами.

Був це очевидний знак, що Хмельницький далі не кидав думки про помилування Львова, хоча не можучи опертися козачій черні, дав їй вільну руку в здобуттю Високого Замку.

Поминаю поменші рухи черни, що заодно викликали паніку в місті й погроми його українського населення, з яких найбільш кривавий мав місце в Бернадинському монастирі.

Хмельницький, опанувавши надто агресивні уми своїх військ і полководців, приступив до переговорів. До прискіпшення переговорів причинився упадок Високого Замку, який уже не полишав місяця для ілюзій.

По шести днях формальної демонстраційної облоги Львів піддався, заплативши союзникові гетьмана 220.000 зол. окупу, суму як бачимо мініатурну в порівнанні з 1,500 000 золотих, які „по доброму“ забрав Вишневецький.

Великий гетьман України повівся супроти міста, яке мав у своїх руках і кожної хвили міг

кинути на жир Татарам і козачій черні — як джентельмен. Відходячи з під Львова до Замостя лишив неушкодженими львівські гармати на Високім Замку, які міг з повним правом забрати; ані обидами, ані погромами українського населення в місті, не дав себе вивести з рівноваги і відвести від раз повзятого пляну. Бо це був великий чоловік, що перевершив усіх сучасників, а в першу чергу своїх противників, сучасних і пізніших. Ті малі душі зразу попали в паніку й істерію, відтак не зрозумівши великодушності гетьмана, зневірилися просто в його присутність під Львовом, колиж про неї переконалися — рішили в своїх малих душах, що спасла їх не великодушність великого, геніяльного чоловіка, тільки — чудо з неба. Не могли одначе рішити, кому це чудо приписати — безпартійній Богородиці, чи... і того ми не повинні тратити з уваги — котромусь з покровителів львівських — кляшторів — чи єзуїтові Станиславові Костці, чи францішканинові — Антонієві, чи варешті бернардинові Янові з Дуклі — що до речі кажучи був увіятом.

Все ж таки найбільше шансів в „спасенню“ Львова здобув таки Ян з Дуклі, якому навіть поставлено пам'ятник перед костелом Бернардинів.

Не краще від малих міщанських душ віддзачились Хмельницькому за його великодушність польські історики; в їх уяві позістав він до нині кривавим варваром і необчислимим... п'яницею. Бог, одначе з ними, хай тільки в нашій уяві здіймається постать Хмельницького до висот, що відповідають йому в дійсности.

Закріплюючи в нашій пам'яті сліди Хмельницького з часу першої облоги Львова, матимем в уяві ту Вовчу гору на вилеті нин. Зеленої вулиці, де вперше показалася львівським міщанам сильвета великого гетьмана.

Вдруге бачили його львовяне на горбку, де нині палата латинського арцибіскупа. Блюкуючи Львів, обїзджав Хмельницький становища. М. и. показався і тут на білому коні. Тоді то з порохової башти випалив до нього з гармати міщанин Убальдіні. Куля впала гетьманові під ноги і „omai že go nie zabiła“. Одначе гетьман махнув байдуже рукою й поїхав далі оглядати становища.

Пам'яткова колюмна св. Яна з Дуклі, про яку говорить напис, що її поставили в 1649 р в дійсности станула щойно в 1736 р. коштом Северина, Михайла Жевуского і його жінки Антоніни з Потоцьких. В 1873 — 4 рр. колюмну обновлювано і при тій нагоді поміщено на ній незгідний з датою її збудування напис. В самому костелі Бернардинів зберігається картина чуда св. Яна, на якій бачимо Львів з половини XVII в. В монастирській скарбниці зберігається крім цього срібний плоскоріз з облоги Львова 1648. На монастирському подвір'ю стоїть рококова надбудова з XVIII в. над засипаною уже керницею, в якій по словах сучасних хроністів топили патріотичні патри львівських Українців — симпатиків Хмельницького.

В монастирі Кармелітів над вул. Чарнецького зберігається деревляна епітафія з іменами поляглих підчас добування Кармелітського монастиря на Галицькому передмісті патрів. Брацька мо-

гила, яка виросла на кладовищі Богоявленської церкви після добуття Кармелітського монастиря, слідна ще з початком минулого століття, нині знесена безслідно. Кости з неї вивезено в кількадесяти возах на Личаківське кладовище.

До недавня лежав на подвірі св. Миколаївської церкви великий камінь, про який впевняла традиція, що на ньому сидів, відпочиваючи Хмельницький.

Підчас останньої обнови церкви ужито цей камінь на фундамент під „Хрест Свободи“ (в пам'ять знесення панщини 1848 р). З легковажного відношення до окутаних легендою пам'ятників утворився мимовільний символ — на каміні, на якому спочивав колись герой української свободи виріс 200 літ згодом „Хрест Свободи“ дарма, що далекої від цеї, про яку мріяв і для якої боровся Великий Гетьман.

Сім літ минуло від часу, коли велика козацька тривога доводила польський Львів до одчаю, коли це знову стоголова паніка опанувала місто. Хмельницький з новим союзником — Бутурліним ішов на Львів. Змінились союзники і змінились обставини. Львів, що таким дешевим коштом „чудом“ спасся в 1648 р., набрав трохи певности себе, а навіть за ініціативою свого команданта Гродзїцького поправив і доповнив свої укріплення. Новою артилерійською прибудовою скріплено відпорну силу Краківської брами, такими ж артилерійськими становищами скріплено Бернардинський монастир. На Високому Замку, на якому в 1648 р. продавано кухоль води за добрі гроші, проверчено тепер керницю.

Все ж таки паніка запанувала тут не менша, як в 1648 р. Як тоді Вишневецький, так тепер коронний гетьман Станислав Потоцький тільки вскочив до міста з вісткою про упадок Підгаєць і цілий ряд „кресових“ замків. Ставити чоло Хмельницькому у Львові не має Потоцький відваги, але втік до Городка, де небаром допав його Хмельницький, розбив на голову, а відтак гонив утікачів через Брухналь аж під Яворів. І не було б з польського війська остало ані сліду, як би не ніч, що перепинила наступ, а втікачам дозволила дістатися до Ярослава. Хмельницький повернувся до Львова.

Головну квартиру заложив гетьман на св. Юрській горі, з якої залопотіли гетьманські прапори — малиновий, білий бунчук, білий прапор самого гетьмана з вишитим гербом Габданк і прапор України з Архангелом Михаїлом.

Рівночасно казав гетьман сипати довкола Львова шанці, при чому артилерію уставив на Шембековій нині Цитадельній горі, в Єзуїтському фільварку, нин. Єзуїтському городі, на Лисій горі під Високим Замком — над монастирем св. Онуфрія в кінці за городом Кармелітів босих — над нин. вул. Чарнецького та на Калічій горі — де каменіця проф. Студинського.

Сталося це 30-го вересня 1655 р. Перші два дні проминули на „герцях“ і підздах — при чому Хмельницький знову ж таки як в 1648 р. прислав лист з пропозицією добровільної здачі. Коли львовяне, маючи в пам'яті 1648 р., не спішилися з відповіддю, Хмельницький наказав позірну атаку, яка мала свій успіх. Дня 6-го жовтня

вислано послів до обозу гетьмана на Святоюрській горі.

Але тут таки показалося, що Хмельницький і тепер не мав заміру зайняти Львів. Коли в 1648 році кермувався спочуттям для столиці Галицької України, яка мусіла би впасти жертвою жорстокости й жадоби крови його татарського союзника, то тепер не хотів цього зробити з огляду на Бутурліна, представника Московщини, з яким рік „союзу“ дзвся вже гетьманові добре в знаки. Хмельницький уже тоді думав про розрив з Московщиною, хоча й союз з Польщею не лежав у межах його замірів.

Аж до 21 жовтня тревали академічні дискусії поміж містом і гетьманом, при чому про людське око час до часу аситував Бутурлін заедно гнівний і сердитий. Через цілий той час греміли гармати з обидвох сторін, але ві одна з них не трактувала цієї стрілянини поважно. Бутурлін домагався зразу здачі міста на імя великого царя московського, але згодом під впливом Хмельницького присів. Кінець кінців добито торгу на 20.000 зол. почесного дару.

Але шойно 8 го листопада рушив Хмельницький з під Львова, полишаючи Бутурліна в таборі. На прощання й для певного рода демонстрації відїзджав Хмельницький попри міські мури. По словах сучасника „окружили ціле місто чисельні й гарні відділи козаків, заосмотрені добірною зброєю, а на їх чолі тутже попід міські вали й укріплення сам гетьман такого великого війська Хмельницький, за яким поступали карні загони козацтва, жовніри легкозбройні та добро-

вольці в суконних одностроях, а похід цей тривав цілий день 9-го листопада“.

На другий день відступив з під Львова й Бутурлін. „І так Львів тих, котрих уважав за сирисяжених на свою згубу, бачив вкінці відступаючих, як приятелів“.

У воєнній історії Львова займають дві облоги Хмельницького окреме місце. Напади, облоги і більші та менші „турбації“ не були для Львова ані новиною, ані несподіванкою. Поминаючи кількадесятъ більших і менших татарських наскоків, кількакратні облоги Турків, Волохів, а після Хмельниччини — Шведів, все це носило відмінний характер. Польський Львів знав добре, що Татарин, Турок, Волох, чи нарешті Швед задоволиться більшим чи меншим грабіжем, знищенням, контрибуцією. Зовсім инакше малася справа з хвилею, коли під Львів наближувалися полки Хмельницького. Добич. знищення, контрибуція, взагалі матеріяльний бік справи був тут іграшкою проти морального. Абстрагуючи від стратегічних плянів і воєнних можливостей, які ні разу не поставили перед Хмельницьким дезидерату правильного заняття Львова і прилучення краю, якого він був столицею, до визволеної України, якраз з такою, а не иншою можливістю рахувався так польський як і український Львів. Особливо, коли мова про 1648 рік.

На українського Мойсея, що визволив Україну з єгипетської неволі, ждав український Львів з тугою, яка казала забувати на небезпеку страшних наслідків, можливого неповодження. Ми знаємо, що говорили тогочасні хроністи про на-

строї українського Львова. І можемо признати— в тих відомостях не було пересади. Ніхто тоді не числився з відповідальністю за державну зраду. Усі від владики, що правив з висот св. Юрської гори, через сеніорат Ставропігії, до найбіднішого міщанина, не виключаючи жінок і дітей, усе так чи инакше старалося виявити свою активну симпатію для Хмельницького. Усім і кожному з осіб задалося, що вже наспів той великий, слухний час, про який вони стільки мріяли, для якого стільки перетерпіли. На жаль, не Хмельницький, не його малодушність, ані історична конечність розвіяла надії усіх тих, які не могли зрозуміти, що історія не знає перескоків ані переломів, а тільки постійну, невмолиму в своїй консеквенції еволюцію. Згідно тим законом не сталося по бажанню львівських Українців і 7 лт згодом, ані теж в 1672 р., ані ще пізніше...

Але з другого боку, чи можемо нині заперчити будуючу вагу й моральну вартість якраз тих історичних моментів високого напруження збірної волі, якими позначилися, от хочби роки 1648, 1655, 1672 і дальші, близчі до нас? Це власне є ті еволюційні огнива історичної конечности, якої не міг зناسилувати й справити по власній волі навіть ґеній тої міри, що Хмельницький. Хід історичних подій, впливаючих з себе, з невмолимою консеквенцією не дасться зناسилувати, одначе ґеніям, як викладникам збірної волі цілих поколінь і народів є Богом дана сила приспішити їх темпо. Залежно від інтенсивности збірної волі, якої вони викладниками. Річ отже в тому, щоб цю інтенсивність степенувати, по можности розпалювати до білого.

Я не був у Єрусалимі, але десь читав, що сліди на дорогах, якими ходив по Єрусалимі Христос, виложені срібними плитами. Може це апокриф, я не знаю. Впрочім важна тут сама ідея закріплення слідів Великого Учителя й творця нового християнського світогляду.

Нас на срібло не стали, зрештою не могло б це мати практичного примінення; але чи неварго було б хочби тільки в нашій умовности й психіці закріпити сліди Хмельницького, які він залишив у Львові? Він, що може як ніхто другий розумів чим є Львів для України, двічі маркував це зрозуміння, хоча знав, що поза демонстрацію не pozwoliть йому вийти історична конечність.

Традиція старого українського Львова жива ще була у Львові часів Хмельницького, вона теж не раз, не двічі пробивалася в ревеляціях оборонців „віри і нації руської“. Для нас вона уже відсунулася в сумерк глибокої історії та археології. Це вже, так би сказати, діло спеціалістів. Але на зміну старій, княжій традиції прийшла ближче і далеко більш зрозуміла для нас традиція українського Львова часів Хмельницького, що по словах одного з дослідників Хмельниччини „належать до тих історичних явищ, які ніколи не переходять в минуле“.

Хмельниччина живе по нинішній день і ще тепер викликає такі самі пристрасти, такі самі прояви одушевлення й ненависти як колись, перед століттями. Вона сталася не історичною подією, збутою одною чи двома сторінками хроніки, але символом великої національно політичної бо-

ротьби двох народів продовж усього їхнього історичного життя.

Ми одначе мусимо збільшити інтенсивність животности того символу, оберегаючи його видимі сліди, як що бажаємо навчитися чогось від минулого для майбутнього.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001009999648